

ПРОБЛЕМА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ БЕЗПЕКИ У ПЕДАГОГІЦІ

УДК: 378+316.61+37.017.92

Ізлідан С.В.

У статті розглянута важливість та актуальність формування соціокультурної безпеки майбутніх учителів, як головного критерію збереження особистісної ідентичності та високої морально-духовної культури.

Ключові слова: соціокультура, духовність, безпека, соціокультурна безпека.

ПРОБЛЕМА СОЦІОКУЛЬТУРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ПЕДАГОГИКЕ

В статье рассмотрена важность и актуальность формирования соціокультурной безопасности будущих учителей, как главного критерия сохранения личностной идентичности и высокой морально-духовной культуры.

Ключевые слова: соціокультура, духовность, безопасность, соціокультурная безопасность.

THE PROBLEM OF SECURITY SOCIOCULTURA IN THE PEDAGOGY

The article is devoted the importance and urgency of forming social and cultural security of future teachers as the main criterion for the preservation of personal identity and high moral and spiritual culture.

Keywords: sociocultural, spiritual, security, security sociocultura.

Актуальність дослідження. На межі XX-XXI століття увагу вчених привернули питання, які великими темпами набувають значущість планетарного масштабу. Криза духовності, низький рівень культурного розвитку молодого покоління, несприйняття ним універсальної ціннісної системи, заснованій на вищих духовних і моральних абсолютах, може призвести до виникнення реальної загрози подальшого розвитку суспільства. Цьому сприяють: інтенсивні глобалізаційні процеси, некритичне запозичення зовні та насильницьке впровадження економічних і політичних моделей, руйнування базових цінностей релігійної і світської культур. Глобальна соціальна реальність розмиває кордони національних культур та релігійні традиції. Система цінностей, яка становить фундамент первинних сенсів буття, є найвищим рівнем регуляції соціальних процесів. Вона формує у людині внутрішній стрижень культури, стає «фундаментом» його ставлення до світу.

Перехід суспільства в фазу «інформаційної революції», підвищення ролі інформаційних технологій та технічного прогресу сприяє тому, що соціокультурна безпека набуває щонайбільшої актуальності. Все частіше йде мова про «війну нового типу», без зброї та військових дій, війна XXI століття, це війна на знищення духовно-моральної сутності особистості. Така війна, на думку Л. Шершньова, «б'є по сутнісній основі людини, її культурному ядру, моральності, ментальності» [6, с.10]. Феномен «віртуальної людини» – одна з найбільш значущих проблем культури сьогодення. За останні 1,5-2 десятиліття активного функціонування Інтернет перетворився на невід'ємний еле-

мент культури повсякденності (віртуалізується виробництво, бізнес, мистецтво, дозвілля, освіта). Повсюдно йде формування нової, принципово відмінної від традиційної, віртуальної культури. Глобальний характер цієї культури, що охоплює практично всі аспекти життєдіяльності людини, задає нові способи існування людини. Паралельно із сучасними процесами глобалізації спостерігається зростання соціальної нерівності, загострення несправедливості, різноматні форми протидії, які переносяться у віртуальні соціальні мережі.

Руйнацію духовного світу особистості надає «масова культура» XXI століття, яка панує в ЗМІ, Інтернеті, телебаченні. Широкий попит на низькопробну культуру пояснюється як суспільними потребами, так і новітніми технологічними інноваціями. Концепція сучасного мистецтва покликана «розслабити мозок», відволікти суспільство від проблем та реалій. Рівень масової культури є достатньо низький. При її допомозі суспільна думка є могутньою силою, що впливає на суспільство сильніше, ніж установи та закони. Вона формує, програмує, регулює та контролює соціальну поведінку особистості, внутрішній духовний світ, емоції, почуття, думки та стиль життя.

Мета статті – обґрунтувати необхідність формування соціокультурної безпеки майбутніх учителів.

У довідковій літературі «безпека» означає стан, при якому ніщо нікому та нічому не загрожує [4]. Саме безпека є однією з найважливіших потреб людини. За своєю природою, це – складне соціально-політичне явище, яке акумулює в собі наслідки багатогранної життєдіяльності, культурної особливості, накопичений історичний досвід, уподобання кожної людини і громадянина, суспільної групи, суспільства, держави, земної цивілізації загалом.

На сучасному етапі питання безпеки стають актуальними не тільки в Україні, але й у всьому світі. Безпека – корінна потреба людини. Досліджуючи цей феномен, ми можемо виділити головні характеристики: стабільність; свобода від страху, тривоги; відчуття довіри, неушкодженість.

Аналіз досліджень. Окремі аспекти даної проблеми формування соціокультурної безпеки відображені в наукових працях: А. Лановенко, А. Лисенко, Б. Мейснер, Т. Новикова, К. Хорні; проблеми соціокультурної динаміки були розкриті у працях: П. Бергера, Е. Дюркгейма, Д. Ентоні, П. Сорокіна, С. Хантингтона; духовна безпека: Е. Андрійв, В. Баранівський, П. Беспаленко, В. Горлинський, А. Дугін. Ю. Жданов, О. Запесоцький, А. Кузнецова, Р. Яновський.

Вклад основного матеріалу. Проблема соціокультурної безпеки майбутніх учителів є новою та недостатньо досліджуваною, не має чіткого структурованого пояснення та науково-теоретичного підґрунтя. Аналіз сучасних досліджень дає підстави зазначити, що безпека у сучасному суспільстві завжди пов'язана з системою життєдіяльності людини.

Поняття «соціокультура» є похідним від понять «соціальне» і «культурне», що представляє собою складне, багаторівневе утворення, необхідними умовами розвитку якого можна вважати рух, час і простір, що характеризують соціальне буття культури. Цей феномен можна розглядати як суму всіх культурних, соціальних і політичних інтересів.

Великий вклад у розробку теорій соціокультури і соціокультурної динаміки були зроблені вітчизняним соціологом П. Сорокіним та зарубіжними вче-

ними П. Бергером, Е. Дюркгеймом, Д. Ентонем, С. Хантингтоном. У багатьох європейській країнах поняття «соціокультура» і форми соціокультурної діяльності перебувають в центрі наукового, мистецького, соціального і, зокрема, культурологічного дискурсу. З цим пов'язана необхідність автономних просторів для налаштування свого способу життя. Соціокультурна практика поступово розширює «вільні простори», експериментальні поля для нових форм культурного вираження.

На думку П. Сорокіна, соціокультура уявляє у собі весь суперорганічний світ, який був створений людиною. До неї він відносить: ідеологічну складну (систему мови, науки, релігії, моралі, етики і музики); матеріальну культуру (обладнання, картини, книги); церемонії, ритуали [5]. Згідно з його концепцією, існує жорстка взаємодія між елементами нерозривної тріади: особистість, соціум та культура. При цьому особистість виступає як суб'єкт взаємодії, соціум — як сукупність індивідів, з його соціокультурними відношеннями і процесами, а культура — як сукупність значень, цінностей, норм, сукупність її носіїв, які об'єктивують і розкривають значення. Аналізуючи соціокультурну реальність в історичному процесі, він характеризує її як ієрархію різних соціальних і культурних систем, починаючи з дрібних і кінчаючи найкрупнішими, які існують протягом століть, охоплюють всі види соціальних взаємодій, всі форми матеріального і духовного життя людей, включаючи науку, мистецтво, релігію, мову. П. Сорокін створив модель «моральної реконструкції людства», завдяки якій можливо подолання кризи культури та суспільства.

Т. Новикова розглядає «соціокультуру» як складну гетерогенну систему, яка включає різноманітні за своєю предметною і соціальною природою елементи (матеріально-технічні об'єкти, засоби праці і комунікації, матеріальні та духовні продукти, послуги, ідеологічні, мистецькі цінності, зразки і норми, відносини між людьми) [3]. Б. Мейснер визначає, що соціокультура — це сума усіх культурних, соціальних і політичних інтересів. Іншими словами можна сказати, що у соціокультурі відображена міра володіння культурним надбанням суспільства і застосування його в соціальній діяльності окремого індивіда, конкретної соціально-професійної групи та суспільства в цілому. Отже, соціокультура — це не лише стан культури, але й процес діяльності, через який реалізуються соціальні сили суб'єктів.

Дослідження безпеки в її різних іпостасях представлено в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців: *духовна* (В. Баранівський, О. Білорус, В. Горбулін, В. Горлинський, А. Качинський, А. Старіш та ін.); *інформаційна* (В. Ананьїв, А. Брушлінський, Л. Леонтєва, О. Литвиненко, І. Панарін, О. Сіпачова, О. Савін та ін.); *інтелектуальна* (В. Лебедько, М. Паладій, В. Пірумов, Г. Чернявський та ін.); *соціальна* (Г. Батіщев, М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Босенко, В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, О. Лосєв, М. Лосський, Г. Марсель, Х. Ортега-і-Гассет, Ж.-П. Сартр, Л. Шестов, С. Франк, К. Ясперс та ін.).

Вперше поняття соціокультурна безпека було використано психологом Карен Хорні (1959 р.). Вона вважала його багатограним феноменом, який є головним фактором, що впливає на гармонійне формування особистості (Horney, 1939).

Ми поділяємо точку зору А. Линенко, яка розглядає соціокультурну безпеку — як готовність особистості захистити свій внутрішній світ, свою систему цінностей від впливу факторів, які перевищують нормативно допустимі на рівні культури, а також негативно впливають на розвиток процесів у системі «людина-культура» [2].

В якості компонентів досліджуваного феномену ми розглядаємо: духовний, соціальний, культурний та інформаційний.

Проблема духовності завжди посідала чільне місце у науковому доробку. Видатні зарубіжні та вітчизняні філософи присвятили їй чимало своїх праць, зокрема, вивченню внутрішнього духовного світу людини (І. Кант, Г. Сковорода, В. Соловйов, С. Франк, Е. Фромм, К. Юнг, П. Юркевич, та ін.). Низка вчених: Л. Буева, В. Горлинський, М. Каган розглядають духовність як характеристику внутрішнього суб'єктивного світу людини, духовного світу особистості. Водночас вони доводять, що духовність не може розвиватися й існувати за межами розуму, раціональності, культури мислення, пізнавальної діяльності.

Духовна сфера — набагато ширша, ніж інші сфери людського буття. Духовна безпека служить показником духовного добробуту суспільства, рівня його соціального розвитку, оскільки духовний та моральний зрізи суспільства освітлюють всі його проблеми, незалежно від сфери життєдіяльності. Духовність людини, майбутнього вчителя свідчить про її високу духовно-моральну культуру, рівень та якість володіння інформації та професійними знаннями, інтелектуальність та інтелігентність. Система духовних цінностей та моральних норм — це є необхідна умова для існування як суспільства, нації, так і окремої особистості. Вона виконує роль імунної системи та захищає від знищувальних ідей та невисокого смаку витворів сучасного мистецтва, збіднілих інформацій Інтернет-ресурсів, ЗМІ, моди, музики.

О. Запесоцький вважає, що «духовна безпека — це система умов, яка дозволяє культурі та суспільству зберігати свої життєво важливі параметри в межах історично складеної норми. Їх вихід за рамки норми під впливом різного роду факторів веде до дезорганізації, і в кінці - до національної катастрофи» [1].

В. Баранівський, В. Горлинський, при розгляді актуальності проблеми формування духовної безпеки молоді, сходяться в тому, що важливішим механізмом трансляції високих духовно-моральних, культурних та етичних цінностей, ідеалів та смислів життя є гуманітарна освіта, яка є фактором духовної безпеки нації, здатна до формування культури та духовності майбутнього вчителя. В. Баранівський відзначає, що «гуманітарна освіта містить цінності і норми, що створюють духовне ядро суспільства, порушення якого веде до дезінтеграції суспільства». Розвиток національно і культурно орієнтованої освіти — головна передумова активізації творчих сил і здібностей нації, мобілізації її духовних ресурсів.

В якості другого компоненту соціокультурної безпеки ми розглядали — інформаційний. Соціокультурна безпека потребує захищеність психіки і свідомості людини від небезпечних інформаційних впливів, маніпулювання свідомістю, дезінформування, спонукання до самогубства і т. ін. Особливості інформаційного суспільства відображаються в нормативних документах. Так,

у Законі України «Про основи національної безпеки України» розглядаються основні напрями гарантування безпеки в інформаційній сфері, під якою часто розуміють інформаційну безпеку, як складову національної безпеки України, яка сприяє забезпеченню стану захищеності підрастаючого покоління, при якому відсутній ризик, пов'язаний із заподіянням інформацією шкоди їх здоров'ю та (або) фізичному, психічному, духовному, моральному розвитку. Інформація породжує знання, а дезінформація – оми.

Під інформаційною безпекою особистості розуміють захищеність психіки і свідомості людини від небезпечних інформаційних впливів, маніпулювання свідомістю, дезінформування, спонукання до самогубства, образ тощо. Об'єктом інформаційного захисту особистості є стан її духовного, душевного та фізичного комфорту, а також ті умови та фактори, які забезпечують розвиток всіх сфер життєдіяльності особистості й суспільства: культура, наука, мистецтво, релігія і міжнаціональні та політично-юридичні відносини. Серед основних загроз інформаційно-психологічній безпеці особистості і суспільства можна визначити наступні: заподіяння шкоди психофізичному здоров'ю людини, маніпулювання суспільною свідомістю, Інтернет-залежність, проблеми зі станом психічного та фізичного здоров'я (безсоння, перевтома, відчуття страху, проблеми з артеріальним тиском, зором...).

Під інформаційною безпекою майбутніх учителів ми розуміємо такий стан їхньої інформаційної озброєності (духовної, інтелектуальної, морально-етичної, політичної), за якого ніякі інформаційні впливи на них неспроможні викликати деструктивні думки і дії, що призводять до негативних відхилень на шляху стійкого прогресивного розвитку названих суб'єктів.

До інформаційної безпеки входить і інтелектуальна безпека. За своєю природою вона представляє собою захист продуктів розумової діяльності (В. Пірумов); раціональне використання, відтворення та підвищення якості розумової здатності людей, що визначають їх діяльність (Г. Чернявський); безпеку інтелекту людини в процесі сприйняття ним інформації та її використання в його інтелектуальній діяльності (В. Лебедько).

В якості третьої складової соціокультурної безпеки ми розглядаємо соціальний компонент. Соціальна безпека являє собою стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особистості і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз. Соціальні небезпеки викликані низьким духовним та культурним рівнем суспільного життя. Джерелами цих небезпек є незадовільний матеріальний стан, погані умови проживання, страйки, повстання, конфліктні ситуації на міжнаціональному, етнічному, расовому чи релігійному ґрунті, що призводить до алкоголізму, тютюнової залежності, проституції та наркоманії. Системна криза в Україні призвела до таких значних соціальних втрат, що загрожує руйнацією життєво важливих складових підсистем самого процесу відтворення суспільства, його науково-технічного, інтелектуального та кваліфікаційного потенціалу. Таким чином, роль соціальної безпеки спрямована на недопущеність не виправних соціальних руйнувань, таких, що потребують великих зусиль і тривалого часу.

Всі вищеперелічені види безпек (духовна, інформаційна, інтелектуальна, соціальна) складають теорію національної безпеки України. За своєю природою вона уявляє захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у всіх сферах діяльності людини.

Соціокультурна безпека охоплює не лише сферу духовного стану особистості, але й психофізичний. Формування певного світогляду у майбутніх учителів слід розглядати як необхідний елемент професійної підготовки. Цей процес охоплює певний рівень сформованості цінностей та ціннісних орієнтацій, які постають регулятором життєдіяльності й поведінки майбутнього вчителя.

Висновки. Таким чином, сформований рівень соціокультурної безпеки у майбутніх учителів виступає як норма захищеності їх духовно-морального потенціалу. Соціокультурна безпека майбутніх учителів може розглядатися як категорія, що відображає соціальне здоров'я особистості, духовну та інформаційну захищеність його ціннісної системи. Об'єктивні дані про духовне здоров'я української молоді, а також довготривалі негативні тенденції в її культурному розвитку, говорять про необхідність професійно нового підходу до вирішення завдань в області формування соціокультурної безпеки майбутніх учителів. Тому формування соціокультурної безпеки повинно стати істотним змістом державної освітньої політики, що спрямовано на становлення сучасної парадигми розвитку молодих поколінь.

Література

1. Запесоцкий А. С. Гуманитарное образование и проблемы духовной безопасности // сборник статей. – Педагогика, № 2, 2002 // А.С. Запесоцкий – Одеса, 2002. – 110 с.
2. Линенко А.Ф. Социокультурная безопасность будущих учителей как педагогическая проблема // Сборник статей II открытый международный научный форум, 2012 // А.Ф. Линенко – Одесса, 2012. – С. 48-51.
3. Новикова Т.Л. До проблеми формування соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. [Електронний ресурс]: Наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського - Режим доступу до статті : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znpkhist/2011_4/11ntlvgd.pdf
4. Тлумачний словник – мінімум української мови / Уклад. Л.О. Ващенко, О.М. Єфімов. – К. : Довіра, 2000. – 467 с.
5. Сорокин П.А. Система социологии. – Т. 1-2. – М., 1994.
6. Шершнев Л.И. Россия и Мир: Движения к новой безопасности в XXI веке / Безопасность // Информационный сборник фонда национальной и международной безопасности. – М., 2000, № 1-12 (52). – 10 с.